

Archeologia Zbrodni pomorskiej 1939

W trakcie pierwszych miesięcy II wojny światowej na terenie województwa pomorskiego wielu ludzi zamordowano w trakcie masowych egzekucji włączając w to księży, nauczycieli, polityków, członków Polskiego Związku Zachodniego, kupców, urzędników państwowych (np. pocztowców, policjantów, strażników granicznych), by wymienić jedynie część z nich. Ciała ofiar były chowane w grobach masowych w celu zatuszowania śladów zbrodni. W trakcie *krwawej jesieni 1939 roku* mordowane były także osoby umyślowo chore oraz przedstawiciele lokalnej społeczności żydowskiej. Obecnie szacuje się, że pomiędzy wrześniem a grudniem 1939 roku ok. 20,000-30,000 polskich obywateli przedwojennego województwa pomorskiego zostało zamordowanych. Była to liczba dwa razy większa niż ogół ofiar z pozostałych przedwojennych polskich terytoriów. Z tego powodu część historyków ostatnio nazwało tę zbrodnię – Zbrodnią pomorską 1939. Była ona preludium to późniejszych masowych eksterminacji w trakcie trwania II wojny światowej.

Nasza główna hipoteza zakłada, że *masowa* skala i charakter masowych mordów z 1939 roku na terenie przedwojennego województwa pomorskiego oznacza, że musiało przetrwać wiele nieznanymi dotąd materialnych śladów zbrodni. Jest także hipotetycznie zakładane, że kombinacja metod, źródeł i perspektywy charakterystycznych dla historii, etnografii i archeologii pozwoli na odkrycie nowych aspektów masowych mordów z 1939 roku oraz współczesnej wartości i znaczenia tego trudnego dziedzictwa. Z tego powodu projekt ten kładzie nacisk na przeszłość i jej konsekwencje we współczesności. Innymi słowy, przeszłość i współczesne znaczenie Zbrodni pomorskiej 1939 będzie przedmiotem zainteresowania zespołu badawczego.

W rzeczy samej, Niemcy mordowali obywateli polskich w ok. 400 miejscach przedwojennego województwa pomorskiego. Ideą projektu są dokładne badania przeszłości i współczesności dziedzictwa czterech miejsc związanych z Zbrodnią pomorską. Nie zamierzamy jedynie odkrywać grobów masowych, ale raczej skupić się na wielorakim dziedzictwie zbrodni w regionie. Z tego właśnie powodu w trakcie badań etnograficznych będą dokumentowane pomniki, upamiętnienia, miejsca internowania, miejsca przewożenia więźniów, miejsca rozstrzeliwań, aż po groby masowe, jak i ich współczesna rola i znaczenie. To samo dotyczy pamiątek rodzinnych przechowywanych przez potomków ofiar (oraz czasem przez lokalne muzea, domy kultury czy też regionalistów). Przedmioty te mogą być bardzo interesujące z archeologicznego, historycznego i etnograficznego punktu widzenia jako nośniki pamięci – *materialne pomosty* pomiędzy przeszłością a współczesnością, pomiędzy umarłymi a żywymi. W zamierzeniu podejścia archeologiczne, historyczne oraz etnograficzne mają się wzajemnie inspirować oraz wpływać na przebieg prac badawczych.

Niektóre z grobów masowych z 1939 roku były ekshumowane po wojnie. Prace te jednak były zwykle nadzorowane przez cywilów, a nie archeologów. Dokumentacja z tych działań jest bardzo ogólna i niedokładna. Ekshumacje były robione pośpiesznie w celu przeniesienia ciał ofiar na właściwe cmentarze. Kości długie i czaszki były zwykle zabierane, reszta szczątków zostawała w grobach masowych. To samo można powiedzieć o rzeczach osobistych ofiar i innych przedmiotach związanych z masowymi mordami takimi, jak np. pociski i łuski. W istocie nikt tym nie przejmował się w trakcie ekshumacji w 1945 roku. Zasadniczo jednak miejsca masowych egzekucji są scenami zbrodni. Z tego punktu widzenia, każdy kawałek kultury materialnej jest dowodem zbrodni. Z archeologicznej perspektywy, tego rodzaju miejsca mogą być badane jako specyficzna kategoria *stanowiska archeologicznego*. W tym podejściu każdy pocisk i każda łuska są *źródłem archeologicznym*. Pociski, łuski, rzeczy osobiste ofiar, szczątki ofiar, wymiary grobów masowych i jam ekshumacyjnych można postrzegać jako ważne źródła do poznania przeszłości. Poprzez te małe, zardzewiałe, zniszczone przedmioty chcemy rekonstruować niektóre z kluczowych aspektów niemieckich zbrodni z 1939 roku oraz ich dziedzictwa na terenie przedwojennego województwa pomorskiego. Tutaj archeologia staje się sposobem zbierania dowodów zbrodni – *archeologią sądową*.

Podsumowując, znaczenie tego archeologicznego projektu polega na badaniu miejsc związanych z masowymi egzekucjami, które miały miejsce w trakcie Zbrodni pomorskiej 1939 i które były poza archeologicznym zainteresowaniem do chwili obecnej. Badanie te mają polegać na integracji danych uzyskanych w wyniku zastosowania różnych metod archeologicznych w porównaniu do istniejących historycznych, słownych, wizualnych oraz materialnych źródeł.